

дорожнього руху може призвести до вчинення автотранспортних злочинів.

Насамкінець слід зазначити, що фонові явища не лише підвищують вірогідність вчинення пов'язаних із ними злочинів. По відношенню до злочинності вони виступають детермінантами непричинного змісту. Утворення критичної маси порушень моральних і правових норм високовірогідно супроводжуватиметься збільшення кількості вчинених злочинів. Так, наприклад, на 300 випадків порушень правил дорожнього руху припадає 1 автотранспортний злочин. Коефіцієнт кореляції грубих порушень військового уставу та злочинів військовослужбовців становить +0,725 [3, с. 437, 451]. Можна навести й інші приклади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Социальные отклонения. – М.: Юрид. лит., 1989. – 368 с.
2. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам: монографія / Д. О. Назаренко. – Харків : Діса плюс, 2013. – 524 с.
3. Лунеев В. В. Курс мировой и российской криминологии : учебник в 2 т. Т 1. Общая часть. – М. : Издательство Юрайт, 2011. – 1003 с.

Користін О.Є.,
доктор юридичних наук,
професор

ЕКОНОМІКОКРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Сучасний стан злочинності характеризується тим, що кількість зареєстрованих злочинів економічної спрямованості порівняно із загально-кримінальною є незначною. Але це не дає підстави робити висновки щодо безпеки національної економіки. Зазначене пояснюється підвищеною латентністю цієї

категорії злочинів, що робить посягання на сферу економічних відносин особливо небезпечним.

На сьогодні всебічне дослідження такого явища як «економічна злочинність», з точки зору встановлення всіх факторів, які її детермінують, особливостей її існування в сучасних умовах та вироблення ефективних заходів запобігання їй, - процес досить складний та специфічний, який потребує використання значного обсягу спеціальних економічних знань.

Слід погодитись з тим, що економічні злочини – досить специфічна категорія в кримінологічній теорії, яка перебуває нібито окремо від інших відомих різновидів кримінальних діянь. Зрозуміти природу економічної злочинності, причин її існування, мотивацію та механізм вчинення економічних злочинів, визначити стратегію їх попередження, визначити вплив економічних процесів на динаміку вчинення злочинів цієї групи – все це можливо лише проводячи специфічні дослідження.

Встановлення природи, сутності, закономірностей злочинності, її суспільного прояву та шляхів запобігання їй є сферою кримінології, яка є самостійною теоретико-прикладною суспільною наукою про злочинність, про її природу, сутність, закономірності виникнення, суспільного прояву та запобігання. В її полі зору перебувають всі злочинні прояви, які мають місце у суспільстві. Не є виключенням і економічна злочинність. Враховуючи специфічність економічної сфери держави та особливі закони, яким вона підпорядковується, а також їх вплив на всі процеси, що відбуваються у цій галузі, є доцільним вивчення питань економічної злочинності, з точки зору кримінології, але в межах окремого кримінологічного напрямку. Саме тому в сучасній науці виникла пропозиція щодо доцільності існування в кримінології окремого напрямку – економічної кримінології.

Вперше на пострадянському просторі ідея дослідження економічної злочинності на межі наук кримінології, соціології та політекономії була висловлена у 1990 році викладачем Московської вищої школи міліції Осипенко О., яка

досліджувала проблеми тіньової економіки. У подальшому ідея доцільності існування економічної кримінології була розвинута Колесниковим В., який визначив її як наукову підгалузь кримінології, що вивчає генезис економічних злочинів, аналізує сторони економічного життя, кризові явища тощо. Науковець акцентував увагу на тому, що підхід до вивчення економічної злочинності, запропонований Осипенко О., дозволив би поєднати наукові знання в цих галузях та скоординувати дослідження з цієї проблематики. Колесников В. визначив економічну кримінологію як самостійну дисципліну, покликану інтегрувати досі розрізнені знання щодо злочинності в сфері ринкової економіки, що дозволить створити єдину систему наукових уявлень щодо цього специфічного та масштабного асоціального явища. До теперішнього часу він відстоює позицію, що економічна кримінологія – самостійна галузь кримінологічної науки.

В Україні проблеми наукової дискусії щодо місця та змісту економічної кримінології також мають місце. Так, Попович В.М. в монографії «Тіньова економіка як предмет економічної кримінології» розглядав економічну кримінологію, як науку, що досліджує специфічне явище – тіньову економіку.

Категорії економічної кримінології мають місце також в працях інших вітчизняних науковців. Так, Джужа О.М. та Кирилук А.В. підтримують позицію, що економічна кримінологія, як окрема підгалузь кримінології, дозволить подолати певну обмеженість і недосконалість кримінологічних знань. В книзі «Курс сучасної української кримінології: теорія і практика» Закалюк А.П. зазначав, що економічна кримінологія – це вчення про економічну злочинність та економічні чинники злочинності. А в статті Мельничук Т.В. зроблена спроба визначити місце економічної кримінології в боротьбі з економічною злочинністю.

На нашу думку, найбільш обґрунтованою є позиція тих науковців, які не виокремлюють з кримінології у якості міждисциплінарної, економіко-правової галузі економічну кримінологію. Очевидно, що предметом як кримінології взагалі,

так і економічної кримінології зокрема, є злочинність як явище у різних її проявах. Необхідно лише зазначити, що економічна кримінологія викристалізувалась у сучасному суспільстві. Для вітчизняної кримінології актуальність застосування методів економічного аналізу, моделювання та прогнозування стає актуальним саме в сучасній системі економічних відносин.

Для злочинності мета наживи завжди була у переважній більшості основною. А за умови формування економічних відносин на основі головної ідеї – одержання прибутку, для сучасної злочинності формуються нові умови детермінації. Досить швидко сучасна злочинність і особливо економічна сформувалась і закріпилась під опосередкованим впливом об'єктивних економічних законів, конкурентного економічного середовища, пріоритету приватної власності, недоторканості великого капіталу тощо.

Дослідження такої злочинної поведінки неминуче та об'єктивно потребує використання відповідних методів економічного змісту. Систематизація таких методів і є методологічною базою економічної кримінології, що формує об'єктивні економічні знання та на їх основі наукові висновки про стан, тенденції поширення та заходи запобігання економічній злочинності.

Що ж стосується світових тенденцій, то наприкінці 1960-х років ХХ століття виник новий напрям неoinституціоналізму, пов'язаний із вивченням злочинності як економічного феномену – *економічна теорія злочинності (economics of crime)*, окремим розділом якої стала *економічна теорія організованої злочинності (economics of organized crime)*. Сукупність досліджень за вказаним напрямом, дають підстави стверджувати, що динаміка розвитку організованої злочинності тяжіє переважно до економічного феномену, суть якого зводиться до організації нелегальної економічної діяльності із залученням до її здійснення професіоналів ринку фінансових послуг та професійних представників окремих нефінансових видів економічної діяльності і професій.

Наведене вище твердження знаходить своє відображення у визначенні організованої злочинності, запропонованому відомим британським дослідником цього феномену Полем Ландом: *«Організована злочинність – це економічна діяльність і відрізняється від вуличних банд не тільки за ознакою організованості і своїми цілями, але й за тим, як вона нагромаджує кошти, які далі вкладає в економіку»*.

Середня норма прибутковості злочинного бізнесу значно перевищує прибутковість легальних видів економічної діяльності.

Перед інвестуванням злочинних доходів в легальну економіку, або ж перед безпосереднім їх використанням, виникає необхідність приховати незаконний характер вказаної категорії доходів, замаскувати реальне (злочинне) джерело їх походження, оскільки злочинне джерело походження коштів може стати доказом проти злочинця, а також бути конфіскованим правоохоронними органами.

Вітчизняні та іноземні кримінологи одноставно підкреслюють наступні основні характеристики сучасної організованої економічної злочинності:

- стійкість і довготривалість;
- прагнення до максимізації прибутків;
- ретельне планування своєї діяльності;
- розподіл (диференціація) праці;
- створення грошових страхових фондів («общаків») та управління ними для задоволення потреб злочинної організації.

Очевидним є те, що всі вище перелічені ознаки є характерними і для суб'єктів легального підприємництва, а також те, що по своїй організаційній структурі сучасна організована злочинність, особливо міжнародна, схожа з легальними фінансово-промисловими групами.

Широкомасштабна організована злочинність потребує укладання взаємовигідних негласних (таємних) контрактів між злочинними групами, з одного боку, і з органами правопорядку та з посадовими особами легальних підприємств, установ (у першу чергу фінансових) та організацій, з іншого боку. Злочинні

організації розділяють між собою сфери впливу (території і види діяльності), наперед домовляючись про правила співробітництва і конкуренції. Органи правопорядку, в обмін на зобов'язання не проявляти надмірної службової ретельності, отримують від очільників організованої злочинності постійну винагороду у формі хабарів, відсотків з прибутку злочинного бізнесу, або ж у формі надання корисних послуг, серед яких, при потребі, допомога у стримуванні неорганізованої злочинності. З економічної точки зору, створення злочинної організації зменшує видатки на укладання домовленостей і на хабарі у розрахунку на одного злочинця, оскільки суттєво зменшується кількість учасників домовленості (очільники оргзлочинності діють від імені та в інтересах всіх її членів).

Неорганізовані злочинні групи включаються в систему негласних контрактів у ролі субпідрядних підрозділів організованої злочинності, отримуючи за це винагороду у формі «данини» за «дахування», яка збирається на підконтрольній їм території.

В результаті створюється ілюзорна атмосфера «суспільної згоди» в якій кожен її учасник отримує для себе певну частку загальної вигоди. В такій атмосфері, організована злочинність органічно вписується в близорукий соціум і не сприймається як суспільна проблема.

Систему негласних контрактів, які мінімізують транзакційні витрати організованої економічної злочинності зображено на рис. 1.

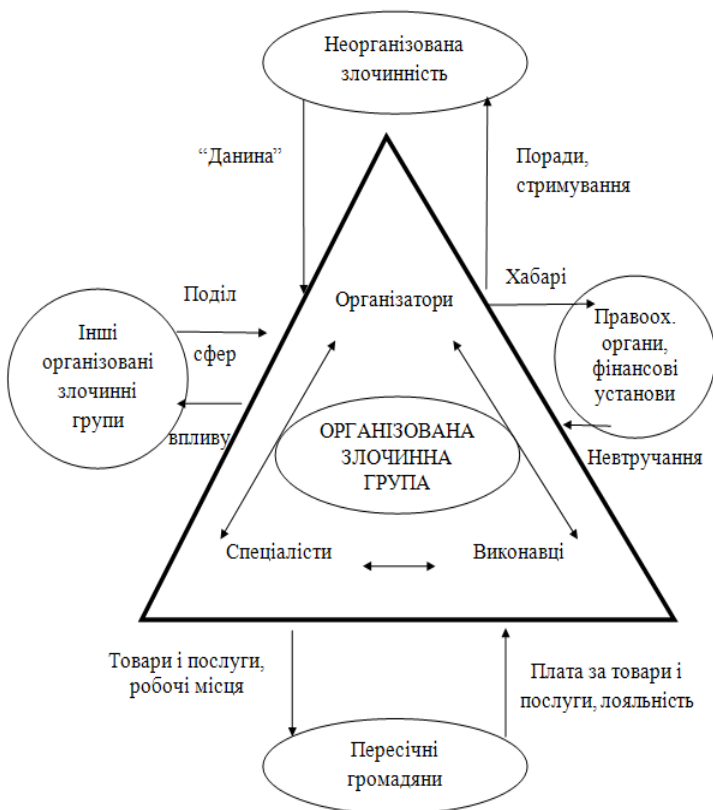

Рис. 1. Система негласних контрактів організованої злочинності

Необхідно зазначити, що розуміння економічного аттрактору розвитку організованої злочинності вперше було окреслене членом Американської асоціації соціологів Едвіном Сазерлендом, який на щорічній зустрічі асоціації, у 1939 році, вжив термін «білокомірцева злочинність» (**white-collar crime**) і запропонував його визначити як різновид нелегальної економічної діяльності, яка здійснюється респектабельними представниками соціуму в рамках їхньої професійної діяльності.

На сьогоднішній день існує значна кількість різних визначень поняття «білокомірцева злочинність», сукупність яких зводиться до здійснення нелегальної економічної діяльності фізичними і юридичними особами, а також їх об'єднаннями з метою одержання максимальної економічної вигоди. До основних видів білокомірцевої злочинності, яка є базовою складовою сучасного нелегального підприємництва, слід віднести наступні: шахрайство, фіктивне банкрутство, доведення до банкрутства, хабарництво та інші форми корупції, комп'ютерне шахрайство, шахрайство з дебетовими і кредитними платіжними картками, виробництво фальшивих грошей і цінних паперів, привласнення державного і корпоративного майна, «крадіжка особи» (використання чужих реєстраційних, особових і фінансових документів), нелегальні операції з цінними паперами, використання інсайдерської інформації, нелегальне використання ринку страхових послуг, ухилення від сплати податків, маніпулювання цінами, фіктивне підприємництво, організація «конвертаційних» центрів, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо.

На рис. 2 показана хронологічна модель еволюції видів нелегального підприємництва, якими займалися найбільші організовані злочинні організації світу із двосторонньою оціночною шкалою за критеріями величини чистих доходів оргзлочинності та за рівнем кримінального поглинання нею державних інститутів.

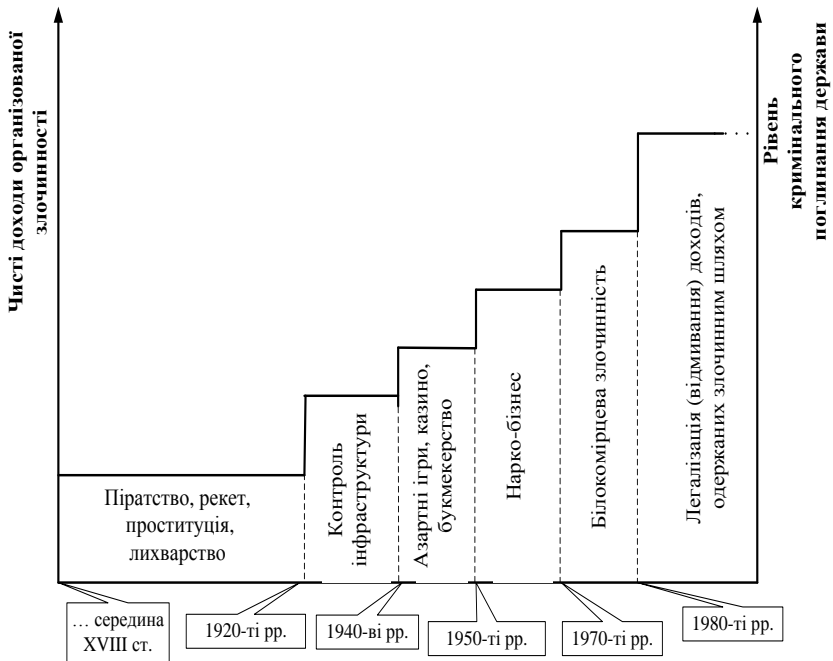

Рис. 2 Еволюція нелегальної економічної діяльності

При цьому можемо стверджувати, що із здобуттям Україною незалежності та з початком активних трансформаційних процесів, актуалізувалась проблема інституційного вакууму як в системі державного управління, так і в системі економічних відносин господарюючих суб'єктів між собою та з органами державної влади.

В умовах становлення ринкової економіки в державі, де не функціонує, або ж неефективно функціонує система ринкового перерозподілу прав власності, система державного регулювання і нагляду, правоохоронна і судова системи, функція гарантії і захисту права приватної власності, а також функція нагляду за виконанням економічних контрактів і договорів виконується організованою злочинністю. З часом організована злочинність посягає на всі сфери суспільно-економічних відносин, а також

на всі приватні і державні інститути, які забезпечують механізм організації національної економіки.

Масштабні розміри деструктивної (кримінальної) складової тіншової економіки і відповідної криміналізації джерел доходів, породили специфічний ринок послуг з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. В свою чергу, вказаний ринок, породив специфічний вид злочинної фінансово-економічної діяльності, пов'язаної із наданням послуг у сфері професійної легалізації доходів – різновид білокомірцевого злочинного бізнесу, що полягає у відмиванні нелегальних доходів клієнтів за винагороду.

При цьому розрізняють так зване «самовідмивання», коли суб'єкт нелегальних діянь самостійно займається подальшою легалізацією здобутих доходів, та «професійне відмивання» – різновид нелегального підприємництва, що полягає у відмиванні нелегальних доходів клієнтів за винагороду.

Особливістю сучасного попиту на послуги з відмивання злочинних доходів, є те, що 90% обсягу відмивання нелегальних доходів контролюють так звані «білі комірці» (фінансисти-професіонали, юристи, адвокати, аудиторі, бухгалтері, ріелтери, нотаріуси тощо), залишаючи лише 10% нелегальним підприємцям для самостійного відмивання.

Необхідно наголосити, що аналогічно тому, як ефективний фінансовий сектор стає ключовим чинником розвитку легальної економічної діяльності, наявність безконтрольних каналів відмивання злочинних доходів є ключовим чинником розвитку нелегальної економіки, тому що сам по собі дохід від злочину є менш важливий для нелегального підприємця, виступаючи аналогом незавершеного виробництва кінцевого продукту, ніж легалізовані доходи злочинного походження. При цьому, чим менш затратними є канали відмивання таких доходів, в силу слабкої антилегалізаційної політики держави, тим більш активними є нелегальні економічні агенти.